

‘Από τὴ Σπηλιὰ μέχρι τὴν Ἑκκλησιὰ

B’

B. Ἡ ἐξελικτικὴ πορεία μέχρι τὴν Ἑλληνικὴ πόλη - κράτος

Ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ περνάει στὸ στάδιο τοῦ πολιτισμοῦ ἔχοντας τὶς ρίζες της σὲ μιὰ μυθολογία βαθιὰ δεμένη μετὰ τὴ φύση. Ὅλες οἱ ἱστορίες χάνονται μέσα στὸ μῦθο, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ κατάσταση ποὺ νὰ εὐνοεῖ τὴν ὁμαλὴ ἀποσύνδεση ἀπὸ τὴ φύση, καὶ νὰ ἐπιτρέπει παράλληλα τὴν ἀλληλουχία καὶ συνεργασία ἀνθρώπου - περιβάλλοντος.

Ὁ Κρητικομυκηναϊκὸς πολιτισμὸς — ὁ πρῶτος ποὺ ὀργανώνει κοινωνία — γνωρίζει τὴν κατεργασία τοῦ χαλκοῦ. Δουλεύει καὶ οἰκοδομεῖ μετὰ πρωταρχικὸ ὕλικό τὸ ξύλο καὶ ἀργότερα τὴν πέτρα. Ἡ ἀνάμνηση τῆς ξύλινης καλύβας δὲν ξεχνιέται εὐκόλα, ἀκόμα καὶ στὰ ἀνάκτορα τοῦ Βασιλείου. Τὸ κοινωνικὸ σύστημα ἢ θέση τῆς γυναίκας ἢ τοῦ δούλου ἀφίνουν βαθιὰ ἵχνη πάνω στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ. Στὸ πολὺπλοκο σύστημα τῶν ἀνακτόρων, διαφαίνονται οἱ ἐσωτερικὲς αὐλὲς καὶ οἱ ἄλλοι χώροι γύρω τους. Ὅλες οἱ ἀνάγκες τείνουν πρὸς τὴν πολυτέλεια, ποὺ μετὰ τὴ σειρά της θὰ ξεπαραστεί καὶ θὰ ἀναπηδήσουν καινούργιες ἀνάγκες.

Τὰ πρῶτα ἀποχετευτικὰ συστήματα, οἱ ἀποθήκες ποὺ θὰ συντηρήσουν τὸ σιτῆρι καὶ τὸ λάδι, ὁ ξενώνας, ὁ χώρος τῶν γυναικῶν καὶ ἡ αἵθουσα τοῦ θρόνου. Ὅλα πλεγμένα γύρω ἀπὸ τὴς κεντρικὲς αὐλὲς τῶν μεγάρων, μετὰ ἓνα πολὺπλοκο σύστημα διαδρόμων, ποὺ ἐπιτρέπει στὸ δροσερὸ ἄνεμο νὰ τὸ διασχίζει.

Οἱ ναοί, μετὰ τὴ λειτουργικὴ σημασία ποὺ θὰ ἀποκτήσουν ἀργότερα, δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐμφανιστεῖ. Γιατὸ τὸ λόγο, ὁ «οἰκείος» θεὸς ἐγκαθίσταται μέσα στὴν ἀνθρώπινη κατοικία. Ἡ ἐρῇ ἢ θέση, προσέχεται ἰδιαίτερα καὶ καθὼς εἶναι τυλιγμένη στὸ μῦθο, ἀρχίζει σιγὰ - σιγὰ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ διακόσμηση τοῦ χώρου, γιὰ νὰ πρωτοθεθεῖ τὸ λατρευτικὸ προτοπὸς μέχρι τὸν παρθενώνα.

Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς κρατᾷ τὰ χέρια του — αὕτὴ τὴν ἐποχὴ — τὴν ἀνώτερη ἐξουσία, τὰ ἀνάκτορα εἶναι πιὸ πλούσια καὶ πολλὰς φορὲς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα εἶναι ξένα ἀπὸ τὶς συνήθειες τοῦ τόπου.

Ἐκεῖ ποὺ μπορεῖς νὰ βρεῖς σπουδαῖα πράγματα εἶναι στὰ λεγόμεναι ἀστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Στὰ χτιστάματα τοῦ λαοῦ, ποὺ ἀσχολεῖται μετὰ τὸ κυνήγι, τὴ γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριο. Λίγα ὥστόσο εἶναι τὰ γνωστὰ πράγματα. Ὁ χρόνος φθεῖρει τὴν κατασκευή, καὶ τὰ ἐλάχιστα ἴχνη ποὺ μένουν τὰ συμπληρώνει ἡ εἰκαστική ἢ ἔρευνα σὲ παράλληλους τομεῖς. Σί-

γουρα ὁ ρυθμὸς προόδου εἶναι ἀργὸς χωρὶς νεωτεριστικὰ στοιχεῖα, ποὺ δὲν ἀντέχουν στὸ μυαλό καὶ στὸ χέρι τοῦ ἀνώνυμου τεχνίτη. Τὸ ξύλο κυριαρχεῖ, ἡ πέτρα συμπληρώνει μετὰ τὴ δυναμικότητά της. Τὸ ἀπλό στίπι διαθέτει τοὺς χώρους ποὺ καλύπτουν τὶς ἀνθρώπινες χαρὲς ἢ λύπες. Τὰ γεννητούρια, τὸ θάνατο, τὴν καθημερινὴ διαβίωση. Φτάνει τὸ μεγάλο δωμάτιο, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι βοηθητικά. Τὰ παράθυρα ἀνοίγουν μικρὰ καὶ καχύποπτα γιὰ νὰ βλέπουν τὴ θάλασσα. Φτιαγμένα ἔτσι ποὺ νὰ ἀποφεύγουν τὰ παράξενα βλέμματα πρὸς τοὺς κατοικοῦντες, καθὼς ἐπίσης καὶ τὶς φονικὲς ριπὲς τοῦ ἀνέμου. Ὁλόκληρη ἡ πολιτεία ἀναπτύσσεται σὲ ἓνα πολὺπλοκο πολεοδομικὸ σύστημα, μετὰ ἐλικοειδεῖς καὶ περιέργους δρόμους.

Οἱ καινούργιες πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς (ἐμπόριο), ἀνασταίνουν μιὰ καινούργια τάξη πρὸς τὴν ἐπιβάλλει διαφορετικὴ δομὴ σὲ ὁλόκληρη τὴν πολιτείαν. Ἡ Ἀθῆνα ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης καὶ ἡ πρόοδος σὲ ὅλα τὰ ἔργα θὰ ἀναγκαστεῖ ἀργότερα νὰ στραφεῖ σὲ ἐντελὲς διαφορετικὲς φόρμες καὶ σὲ νέους ἐκφραστικὸς τύπους.

Ἡ «ἀρχιτεκτονικὴ τῆς πέτρας» φτάνει τὴν πραγματικὴ καὶ τελειωτικὴ μορφή της. Ἡ φόρμα τίθασαυεται καὶ ὅλες οἱ πρωτόγονες ιδέες ξεκαθαρίζονται καὶ γίνονται ἐκφραση. Ὁ δρόμος καὶ ἡ σκληρὴ πορεία ποὺ ἀκολουθήθηκε μέχρι σήμερον βρίσκει δικαίωση. Ὁ τεχνίτης — παρ’ ὅλη τὴν ἐπωνυμία του — δημιουργεῖ, ἀναδεδειγμένος κάθε στιγμῇ, τὴν πλούσια ἐμπειρία ποὺ ἔχει ἀποκτήσει. Ἡ κοινωνικὴ ὁμάδα ἔχει πληθύνει, ἐνῶ τὸ πολεοδομικὸ σύστημα παραμένει πολὺπλοκο καὶ δαιδαλώδες. Ὡστόσο, ἡ κοινωνικὴ διάρθρωση ἐπιβάλλει τὰ καινούργια χτίσματα.

Τὸ ἐμπόριο δὲν εἶναι πλέον ἡ ἀπλὴ ἀνταλλαγὴ προϊόντων, ἀλλὰ μιὰ καλὰ ὁργανωμένη κατὰστημα. Δημιουργεῖται, λοιπόν, ἡ ἀνάγκη ἑνὸς ὁρισμένου χώρου γιὰ νὰ ἐξελισσεταί. Γεννιέται ἔτσι ἡ ἰδέα τῆς ἀγορᾶς, ἓνα εὐρὸ ἀνοιγμένο στὴν καρδιὰ τῆς πολιτείας. Ἐδῶ θὰ συγκεντρωθοῦν τὰ μαγαζιά, ὥστε νὰ διευκολύνεται ἡ πώλησις καὶ ἡ προμήθεια.

Μὰ, παράλληλα πρὸς τὴν πρωτογενῇ ἰδέα τῆς ἀγορᾶς, μπαίνει καὶ ὁ παράγοντας τῆς κοινωνικότητος. Στὴν ἀγορὰ δίνεται ἡ εὐκαιρία τῆς συνάντησης. Εἶναι ἀνθρώπινο καὶ φανερὰ ὁμορφὸ νὰ συναντᾷς κάποιον, νὰ κουβεντιάσεις καὶ νὰ βαδίζεις ἔστω καὶ λίγα βήματα δίπλα του. Ἐτσι σιγὰ - σιγὰ ἡ πρωταρχικὴ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς θὰ περάσει σὲ δεύτερη μοῖρα καὶ θὰ ἀναγνωριστεῖ περισσότερο ἡ ἀνάγκη τῆς κοινωνικῆς ἐπαφῆς. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ θὰ ἐργαστεῖ μετὰ δραστηριότητα

για την διαμόρφωση του χώρου. Θα δημιουργηθούν οι στοές, οι διαπλατύνσεις, οι τόποι της ξεκούρασης. Τα πάντα θα διακοσμηθούν και θα λαξευτούν, ώστε να κερδηθεί και η αισθητική μορφή.

Η στοά που γεννιέται στηρίζεται στους κίονες. Άπλη γραμμή, ώστε η παρουσία της να μην αποκόπτει την σκέψη. Ο άνθρωπος περπατάει και συναναστρέφεται δίχως αυτή να του επιβάλλεται και να τον καταπιέζει, 'Ακριβώς σ' αυτή τη δεδομένη στιγμή, και κερδίζεται η μάχη της ρήξεως με την φύση.

Η αγορά είναι ένας από τους πόλους έλξης της κοινωνίας, η ανάγκη όμως επιβάλλει και άλλους, την έκκλησία, τη βουλή. Δεν είναι εύκολο να εγκαταλειφθεί η κερτημένη συνήθεια της υπαίθριας σύναξης· και δεν εγκαταλείπεται. Μόνο που τώρα η μονιμότητα της διαμονής και οι καινούργιες συνθήκες επιβάλλουν τη δημιουργία καινούργιων χτισμάτων.

Η παραμέληση της αστικής αρχιτεκτονικής για τα χτίσματα του κοινού ενδιαφέροντος ερμηνεύεται — ίσως — σά λογική και φυσιο-λογική εξέλιξη της πορείας του ανθρώπου από την αγριότητα προς τον πολιτισμό.

Έκει που οι Έλληνες μεγαλούργησαν και εξέφρασαν στον έσχατο βαθμό την πλούσια εμπειρία τους, είναι ο ναός. Ένα χτίσμα που παρουσιάζεται σε παγκόσμια κλίμακα, άλλ' ωστόσο μονάχα στην Ελλάδα θα πάρει την όχι μεταφυσική έκφραση, αλλά την ανθρώπινη. Τα υλικά θα φτάσουν μέχρι το μάρμαρο, αφού σίγουρα περάσουν από την πέτρα και το ξύλο. Τις πρώτες κατασκευές ναών δεν μπορούμε να τις τοποθετήσουμε χρονικά, αλλά τον 7ον αιώνα π. Χ. ήδη ο ναός έχει αρκετά ξεκαθαρίσει τη φόρμα του. Οι πρωτογενείς φόρμες ήταν κυκλικές, μιάς και ο κύκλος είναι πάντα προσιτός σάν ιδέα — ήλιος, φεγγάρι. Αργότερα θα γίνουν ελλειπτικές, για να καταλήξουν ορθογώνιες. Την πιο ξεκαθαρισμένη μορφή του θα την πάρει γύρω στον 5ο αιώνα.

Ο αρχαίος ναός δεν εκφράζει την ιδέα της κεντρικότητάς του μέσα στη φύση ούτε περι-κλείει κοσμογονικές και μεταφυσικές έννοιες. Δεν είναι τόπος λατρείας, αλλά αντίθετα συν-υπάρχει με την πολιτεία και οι θεοί συγκα-ταίχουν με τους ανθρώπους. Γιαυτό ίσως δεν υπάρχει αυτή καθ' έαυτή μιιά θρησκευτική αρχιτεκτονική αλλά ή ίδια ή αστική επεκτείνε-ται και στην κατασκευή του ναού.

Ο ναός προσανατολίζεται μέσα στη φύση σε σχέση με τον ήλιο και με το περιβάλλον. Κυριακτικώς αναδύεται μέσα από το χώμα και βρίσκεται σε τρομερή άλληγλουχία με το σύμπλεγμα που τον περιβάλλει, από τον όρι-ζοντα μέχρι τους βράχους. Η παρουσία του δεν τρομάζει, ούτε προκαλεί, αλλά τον δέχε-ται αρμονικά, αφού ακολουθεί τις έντολες του χώματος και τις γραμμές των βουνών. Άπλές

κάθετες γραμμές που ανυψώνονται για να δεχτούν την όροφή που επεκτείνεται οριζόν-τια. Ένα σύμπλεγμα όγκων που πλέουν στο φώς και κυματίζουν στον άνεμο. Διαφάνεια που επιτρέπει στο μάτι να περιπλανηθεί σε όλους τους χώρους του. Περιορίζει ένα ορι-σμένο κομμάτι του όγκου του, αλλά συνάμα δημιουργεί την αίσθηση ότι αυτός ο περιορι-σμός είναι τόσο ουσιαστικός και αναγκαίος, όσο ή ύπαρξη του βουνού μέσα στη φύση.

Τα διακοσμητικά στοιχεία παραμένουν και αρχιτεκτονικά, που λειτουργούν όχι σάν επι-πρόσθετες ανάγκες, αλλά σάν επεκτάσεις των βασικών. Τίπτα δεν είναι περιττό και κάθε αφαίρεση πληγώνει το σύνολο. Η βαθειά φυ-σική - υλιστική αντίληψη της αρχιτεκτονικής και το πέρασμα από τη γεωμετρική περίοδο επέτρεψαν την πλήρη μελέτη του όγκου, του χώρου και της γραμμής. Οι Έλληνικές κα-τασκευές έγιναν με ανθρώπινη κλίμακα. Ο άνθρωπος είναι το κέντρο της κατασκευής, ώστε το ίδιο το έργο να μην τον εξοργίζει, τον άπωθει και τον εξοστρακίζει. Ο άνθρω-πος μπορεί να στέκεται δίπλα στο ναό, να κινείται και να συγκρίνεται με τις όγκομετρι-κές διαστάσεις του, δίχως να υποφέρει. Το ανθρώπινο σώμα λειτουργεί σάν ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ αρχιτεκτονικής και φύσης, όχι σε ένα ρόλο μεταφοράς, αλλά σε μιιά ενεργη-τική σύμπραξη, μεταξύ λογικής ανάλυσης και νατουραλιστικής άποψης.

Στο θέατρο οι Έλληνες ακολουθούν τὰ ίδια πρωτόεις, που αυτή τη φορά επηρεάζεται και από την πρόοδο του θεατρικού έργου. Οι πρώ-τες παραστάσεις δίνονται στον άνοιχτό, ελεύ-θερο χώρο, αλλά ή ανάγκη και ή παρόρμηση οδηγούν στην πιο συστηματική παρουσίαση των έργων. Η πρωταρχική ιδέα του κύκλου δεν μπόρεσε να ξεπεραστεί τελειωτικά. Απο-μένει σχεδόν καθαρή, χάνοντας ένα τμήμα της μόνο· το χτίσμα σά σύνολο κραυγάζει την παμπάλαια καταγωγή του ελεύθερου χώρου, τουλάχιστον στα κεφάλια των τεχνιτών.

Ο ήχος είναι ένας από τους παράγοντες που πρέπει να καλομελετηθούν. Στην ελεύθερη φύση ή φωνή μεταδίδεται. Πάνου στα απλά τοιχώματα, στην λειασμένη επιφάνεια και την καμπύλη γραμμή ή ήχος τρέχει, πετάει από πέτρα σε πέτρα και στοιχειώνει στους αιώνες.

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΣΟΝΑΚΑΣ

